

UDK 911.37:711.2:502.7 (497.16 "Rožaj, Ivangrad") = 861

Safet Nurković *

PROSTORNO-PLANERSKI ASPEKT NEZDRAVIH STRUKTURALNIH POJAVA U
GRADSKOM ORGANIZMU ROŽAJA I IVANGRADA

čovjekova životna okolina podrazumijeva čitavo naselje sa svim njegovim elementima urbanog života, rada, kretanja, kulture, rekreacije i drugo. To ne znači da čovjekova životna okolina ne prelazi granice naselja, štaviše, ona obuhvata prostrana područja-regione sa svim svojim sadržajima. Zaštita životne okoline-sredine manifestuje se pod različitim vidovima, pored ostalog, osobito i u urbanoj strukturi. Nas ovdje posebno zanima fenomen javljanja i širenja izvjesnih nezdravih strukturalnih pojava nastalih kao rezultat razvoja gradova Rožaja i Ivangrada, koje umnogome doprinose degradiranju gradskih područja i njihove okoline. Napominjamo da je, većina ovih pojava nastala u razvoju ovih gradova prije njihovog planskog razvoja (do 1975. godine kada je izradjena kompletna dokumentacija: Prostorni planovi, Generalni urbanistički planovi, Detaljni urbanistički planovi i dr.), a činjenica da su mnoge od tih pojava još intenzivirane i da se javljaju nove u periodu sadašnje planske izgradnje, čini situaciju alarmantnom. To doprinosi da se gradski prostor sve više degradira, što nas je podstaklo da ovaj problem detaljnije proučimo. U te svrhe korišćena je kompletna prostorno-planerska dokumentacija Rožaja i Ivangrada i izvršena detaljnija terenska ispitivanja. Posebnu pogodnost da se ove pojave detaljnije sagledaju pružila je i činjenica da smo bili uključeni u aktivnosti oko revizije urbanističke dokumentacije ovih gradova.

* Dr., docent, Odsjek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, 38000 Priština, Maršala Tita b.b.

Pojave vezane za degradaciju prirodne baštine

su vrlo složene i brojne. Tu, prije svega, navodimo: gradsku buku, ugroženost vazduha, voda, tla i vegetacijskog pokrova. Lokacija glavnih saobraćajnica (Jadranske magistrale kroz Rožaja i Ivangrad i Polimske magistrale kroz Ivangrad) u gradovima Rožajama i Ivangradu je jako nepovoljna jer najvećim svojim dijelom prolaze duž cijelog naselja, što uz vrlo frekventan saobraćaj na njima izaziva vrlo jaku buku i zagađenost vazduha u njihovoj okolini. Ove saobraćajnice svojim položajem u novije vrijeme stvaraju brojne poteškoće boljoj teritorijalnoj organizaciji i prostornom razvoju ovih gradova. To se osobito dobro zapaža na primjeru Rožaja, gdje Jadranska magistrala onemogućava normalan planski urbani razvoj. Iz kompleksa pojava vezanih za prirodnu baštinu od izuzetne je važnosti ugroženost vazduha, voda i tla koja je nastala sa nastankom i razvojem industrije u ovim gradovima. Ove je pojave najadekvatnije posmatrati u kompleksu jer se one tako i javljaju i intenziviraju. Ivangrad, u tom smislu, predstavlja vrlo karakterističan primjer. Izgradnjom Fabrike celuloze i papira i početkom njene intenzivnije proizvodnje nakon 1970. godine javio se i proces sve dinamičnije ugroženosti vazduha, vode, tla i vegetacijskog pokrova Ivangradske kotline i šire (Gornjeg Polimlja). Danas je taj fenomen poprimio enormne razmjere koje se očituju kroz potpuno uništenje živog svijeta u vodama rijeke Lima, maksimalnu zagađenost vazduha koja doprinosi ugrožavanju ekosistema u kompleksu Gornjeg Polimlja izraženom kroz degradaciju tla i vegetacijskog pokrova. Ove pojave evidentne su i u Rožajama, ali u manjoj mjeri, kao npr.: zagađenost voda rijeke Ibra od strane tekstilne industrije i industrije dekor papira koje u tehnologiji koriste hemijske supstance, velike količine fizičkih otpadaka u koritu Ibra, likvidacija vegetacijskog pokrova u najužoj blizini grada i dr.

Planiranje i izgradnja na sektorima ovih gradova koji su podložni prirodnim nepogodama

je evidentna, što nije u suglasnosti sa Zakonom o planiranju i uređenju naselja Crne Gore i humanim aspektima našeg prostornog

planiranja. Za vrijeme terenskih ispitivanja utvrdili smo da se malo vodilo računa o podobnostima terena za izgradnju s obzirom na pojave eroziono-denudacijskog procesa, klizišta, bujičnih tokova, poplava i dr. Ovdje kao primjere ovih pojava navodimo: izgradnja na klizištima u Klekovači i Agovićima u Rožajama i Beran Selu u Ivangradu, zatim izgradnja na bujičnim tokovima i u njihovoj neposrednoj okolini u Bar-mahali i Bandžovom brdu u Rožajama, Luge u Ivangradu, poplave duž Lima, naročito na sektoru naselja Talum u Ivangradu i duž Ibra od Gusinjaca do Ganića u Rožajama.

Likvidacija lokaliteta i objekata graditeljske i kulturne baštine

je jako prisutna u dosadašnjem urbanom razvoju ovih gradova. Treba istaći da se je likvidacija odvijala u dva pravca i to likvidacija cjelina (kvartova) u potpunosti sa svim elementima na jednoj i likvidacija pojedinih objekata po cijelom gradu od vrijednosti graditeljske baštine na drugoj strani. Tako na primjer u Rožajama je potpuno nestala tzv. Stara čaršija, a u Ivangradu stara urbana jezgra tzv. Hareme doživjele su značajne transformacije. I Stara čaršija u Rožajama i Hareme u Ivangradu u sadašnjoj urbanoj strukturi izgubili su svoje funkcionalno značenje. Likvidacijom pojedinih objekata graditeljske i kulturne baštine došlo je do značajnih transformacija pojedinih dijelova grada koji su predstavljali cjeline tipične arhitekture od istorijske vrijednosti, kao npr.: Agića, Ganića i druge mahale u Rožajama i pojedine manje cjeline tipične polimске arhitekture u Ivangradu. Gajenju tradicija graditeljske i kulturne baštine ni postojeća prostorno-planerska dokumentacija ni urbanistička praksa u Rožajama i Ivangrada nijesu poklonili potrebnu pažnju, što je vrlo neprimjerno. Činjenica da Rožaje ima samo jedan, a Ivangrad 4 objekta upisana u Registar spomenika kulture SR Crne Gore svjedoči da se graditeljskoj bastini posvjećivalo do sada vrlo malo pažnje.

Razvijanje postojećih i formiranje novih dijelova (četvrti) najnižeg nivoa urbane i infrastrukturne opremljenosti

je takodje prisutno kako u Rožajama tako i u Ivangradu. Primjera

ima više ali su najkarakterističniji Urije u Rožajama i Talum u Ivangradu. Tu se život odvija bez osnovnih uslova (kanalizacije djelimično i vode i električne energije), gusto izgrađenih kuća bez ikakvog reda i od slabog materijala i uz veoma loše higijenske uslove. Iako su oba ova naselja uklopljena u uže gradske rejone Rožaja i Ivangrada u njima se apsolutno ne odvija izgradnja po planu niti se o tome vodi računa, što je izuzetno veliki nedostatak.

Razvijanje agrarno-stočarskog načina življenja u pojedinim dijelovima Rožaja i Ivangrada

smo također evidentirali. Ovakav oblik tradicionalnog življenja javio se je u dijelovima ovih gradova koji su nastali neplanskom izgradnjom i koji su kasnije zahvaćeni granicama GUP-a. Tu se na izuzetno malom prostoru pokušava održati način življenja neprimjeren za gradsku sredinu koji umnogome utiče na pogoršanje uslova življenja i degradaciju prostora. Takvih primjera zapazili smo više i to: periferni dijelovi Bandžovog Brda, Ibarca i Dimiškinog Mosta u Rožajama i sjeverni dijelovi Beran Sela, Luge i Lužac u Ivangradu.

Prisutnost razbijene a nedostatak koncentrirane izgradnje

u ovim gradovima je jako izražena. Naime, i u Rožajama i u Ivangradu se gradi na svim potezima grada, što nije primjerno osobito ako se radi o izgradnji individualnih stambenih objekata ili kolektivnom stanovanju, što ih čini heterogenim i u trenutku posmatranja vrlo neuredjenim. Princip koncentrirane izgradnje etapno po pojedinim dijelovima grada pokazao se je ekonomičan i vrlo podesan i na primjerima velikih gradova. Postoje izvjesne ideje da se ovaj princip primijeni i u Rožajama i Ivangradu.

Prisutna je pojava vrlo velike šarolikosti tipa arhitekture po jedinim objekata i dijelova grada

i kod Ivangrada i kod Rožaja. Rožaju po uslovima najviše odgovara tipična planinska (alpska) arhitektura, koja je u ovom gradu najmanje prisutna. Tu se mogu sresti stambeni i drugi objekti raznih stilova, ali na veoma neprimjeren način ukomponovani u pejzaž

grada. Ni sadašnja planska izgradnja Rožaja u tom smislu ne daje željene rezultate, već naprotiv olako prelazi preko toga kao da je to briga drugog. Ovim se bitno ugrožavaju ambijentalne prednosti turističke valorizacije Rožaja kao planinskog mjesta na vrlo prometnoj Jadranskoj magistrali. Kod Ivanograda ova arhitektonska saolikost nije toliko izražena, jer nije opterećen elementima tradicionalne arhitekture koji su pretrpjeli izmjene kao što je to bilo u Rožajama.

Neopremljenost gradskih ulica potrebnim elementima

je također prisutna, više u Rožajama nego u Ivanogradu, zbog toga čemo se detaljnije osvrnuti na ovu pojavu u Rožajama. Sa izuzetkom dijela glavne ulice (Marsala Tita) dijela ulice 30. Septembar sve ostale ulice su bez trotoara što je izuzetno veliki nedostatak i nije u skladu sa bezbjednošću građana, ovo tim prije što u cijelom gradu ne postoji niti jedan obiljezeni pješачki prijelaz. Sa izuzetkom već pomenutih glavnih ulica koje su detaljno osvijetljene, sve ostale ulice u gradu imaju parcijalno osvetljenje. U oba grada ne postoji gradski saobraćaj iako postoje uslovi za to. I Rožaje i Ivanograd pate od nedostatka parking-prostora, što je, s obzirom na vrlo intenzivnu motorizaciju vrlo veliki nedostatak.

Nedostatak površina za dječija igrališta u stambenim zonama ovih gradova

je vrlo akutan problem, otuda i igre djece na ulicama i veliki broj saobraćajnih nezgoda.

Parkovno zelenilo i zelene površine

u ovim gradovima su vrlo rijetke. Ivanograd ima jedan park, istina nekompletan u gradu i izletnički park na Jasikovcu, dok Rožaje nema parka niti i jedne uredjene zelene površine. Naime, na mjesto gradskog parka prije 15-tak godina podignut je Hotel "Rožaje", a ni do danas površina za gradski park nije obezbijedjena.

U vrlo nepovoljne lokacije nekih vitalnih objekata

u ovim gradovima je jako istaknuta. Tu prije svega pominjemo:

- lokacija industrijskih objekata je nepovoljna kako u Ivogradu (industrija celuloze i papira na otvorenom prostoru tik uz grad, što utiče na maksimalnu zagađenost vazduha u njemu, industrija cigle i crijeva koja zauzima kvalitetne poljoprivredne površine i dr.), tako i u Rožajama (drvena industrija u gradu, industrija jambolija, industrija konfekcije i dr.),
- lokacija zdravstvenih ustanova i u Rožajama (Dom zdravlja tik uz autobusku stanicu i Jadransku magistralu) i u Ivogradu (Bolnički centar uz autobusku stanicu i Gimnaziju) je nepovoljna,
- lokacija nekih školskih objekata u Rožajama (školski centar između dvije vrlo prometne saobraćajnice i na vrlo malom prostoru i Osnovna škola "25. maj") i Ivogradu (Gimnazija uz autobusku stanicu i na oskudnom prostoru) ima niz nedostataka,
- lokacija snabdjevačkih punktova i u Rožajama (benzinska pumpa, istovarište građevinskog materijala neki punktovi roba široke potrošnje i dr.) i u Ivogradu (separacija građevinskog materijala i istovarište, benzinska stanica u gradu i dr.) je prilično nepovoljna.

Medostatak potrebnih servisa i njihova disperzija

po gradskom prostoru je svakako veliki nedostatak.

U vrlo slabo razvijeno uslužno zanatstvo i njegova disperzija

po gradskom prostoru rezultat je neadekvatnog tretmana ove grane djelatnosti kako u prostorno-planerskoj dokumentaciji tako i u planovima društveno-ekonomskog razvoja i u privrednoj praksi unatoč željama našega društva da se ovoj djelatnosti posveti više pažnje.

Naprijed obrazložene nezdrave strukturalne pojave, koje su uz to vrlo složene i brojne, ukazuju na negativne učinke po životnu okolinu i kršenje načela: "Kako da što bolje iskoristimo prostor i prednosti koje on pruža, kako da se ne poremeti prirodna ravnoteža i kako da što bolje živimo." Vidimo da je nedovoljna prostorno-planerska aktivnost omogućila "slobodnije" korišćenje i ponašanje u prostoru kako u sferi djelatnosti, tako i u sferi stanovanja, odmo-

ra i rekreacije i drugo. Brojne pojave o kojima je prethodno bilo riječi svjedoče da u ovim gradskih sredinama nije uspostavljen poželjan odnos na relaciji priroda-čovjek, već da je u mnogim aspektima taj odnos poremećen, što je u suprotnosti sa humanim aspektima našeg planiranja.

Izvori i literatura

1. Bešić Z. i Mihailović R.: Reke i jezera Crne gore, Zbornik: Zastita čovjekove sredine, Naučni skupovi knj.4, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 1978, str. 15-23.
2. Detaljni urbanistički plan Ivanograda, Skupština opštine Ivanograd, 1981.
3. Detaljni urbanistički plan Rožaje, Skupština opštine Rožaje, 1981.
4. Gojnić Č., Kljajić R., Elezović I.: Rezultati petogodišnjeg proučavanja zagađenosti površinskih voda Crne gore postojećim pesticidima, Zbornik: Zastita čovjekove sredine, Naučni skupovi knj.4, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 1978, str. 105-115.
5. Generalni urbanistički plan Ivanograda, Skupština opštine Ivanograd, 1981.
6. Generalni urbanistički plan Rožaje, Skupština opštine Rožaje, 1981.
7. Lakušić R.: Struktura i dinamika životne sredine u oblasti jugoistočnih Dinarida, Zbornik: Zastita čovjekove sredine, Naučni skupovi knj.4, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd, 1978, str. 341-348.
8. Žuljić S.: Prostorno planiranje i prostorna istraživanja, Ekonomski institut, Zagreb, 1983.
9. Piha B.: Osnove prostornog planiranja, Privredno-finansijski vodič, Beograd, 1979.
10. Prostorni plan opštine Ivanograd, Skupština opštine Ivanograd, 1980.
11. Prostorni plan opštine Rožaje, Skupština opštine Rožaje, 1981.
12. Zakon o planiranju i uređenju prostora, Sl.list SR GG 7/85. Titograd.

S. Murković

SPACE-PLANNING ASPECTS OF NEGATIVE STRUCTURE PHENOMENA IN THE TOWN
SETTLEMENTS OF ROŽAJ AND IVANGRAD

Summary

This paper explains several unhealthy structural phenomena which show negative influence of man on the living environment and breaking the principle: "How to use better the space and its advantages, how not to ruin the natural balance and how to live the best possible." Insufficient space-planning activity enabled more "free" using of space and more "free" behaviour of people, living in that space in various spheres, such as work, dwelling, leisure time, recreation and so on. All that appeared essentially in the sphere of planning, use and space settling of these towns, what at the same time essentially influenced on the quality of life conditions which are, as we see, insufficient.